

Aan de minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG

Datum 17 juni 2016
Betreft Onderzoek kosten referendum

Geachte heer Plasterk,

U hebt ons gevraagd om op basis van het rapport van de bureaus Regioplan en Cebeon¹, die op uw verzoek hebben onderzocht welke kosten gemeenten hebben gemaakt in verband met de organisatie van het raadgevend referendum op 6 april 2016, een onafhankelijk antwoord te formuleren op de vraag hoe toekomstige referenda sober en kostenefficiënt kunnen worden uitgevoerd door gemeenten, onder waarborging van een zorgvuldige voorbereiding en toegankelijkheid voor de kiezers. Deze brief voorziet hierin.

De onderzoekers schatten de kosten die gemeenten hebben gemaakt op €32,3 miljoen. Wij zijn nog niet bekend met de algehele evaluatie van het referendum die u uitvoert, maar uit onderhavig onderzoek blijkt dat het referendum zorgvuldig is voorbereid door de gemeenten en toegankelijk was voor de kiezers, zowel in gemeenten met relatief veel als in gemeenten met relatief weinig stembureaus per inwoner. Het stemproces is volgens de overgrote meerderheid van de stemmers voorspoedig verlopen en zowel stemmers als niet-stemmers zijn in overgrote meerderheid positief over de bereikbaarheid van de stemlokalen.

De onderzoekers hebben een aantal scenario's en varianten in kaart gebracht waarmee besparingen zijn te realiseren. Zij hebben daarbij binnen vergelijkbare groepen gemeenten gekeken naar de spreiding van de kosten. Uit deze analyse blijkt dat er tussen €3,2 miljoen en €6,2 miljoen is te besparen op genoemde €32,3 miljoen, afhankelijk van de gekozen variant. Het rapport laat zien dat sommige gemeenten hebben bespaard ten opzichte van de Europees Parlementsverkiezing van 2014 en andere gemeenten niet. Voor de opkomst en evenmin voor het oordeel van de kiesgerechtigden over de bereikbaarheid van de stembureaus maakte de mate waarin een gemeente bezuinigd heeft, een significant verschil. Wij concluderen dat er voldoende aanknopingspunten zijn voor het oordeel dat ten opzichte van de huidige uitgaven een besparing mogelijk is. Aannemelijk is dat in elk geval €3,2 miljoen kan

---

¹ Regioplan, Cebeon – Kosten voor gemeenten van een referendum, juni 2016

worden bezuinigd (de laagste variant). Het rapport geeft op macroniveau een rekenkundige exercitie van besparingsmogelijkheden, maar heeft van deze besparingen niet de consequenties in kaart gebracht. Voor een antwoord op de vraag of een *grotere* besparing dan €3,2 miljoen mogelijk is, is naar ons oordeel daarom nader onderzoek nodig. Hoe hoger de te realiseren besparing, hoe groter de noodzaak om door middel van verder onderzoek nader zicht te krijgen op welke concrete maatregelen achter deze besparingen noodzakelijkerwijs schuilgaan.

Voor de verdeling van de vergoeding aan gemeenten vanuit het Gemeentefonds wordt thans uitsluitend het inwoneraantal als maatstaf gebruikt. De onderzoekers hebben echter aangegeven dat de omgevingsadressendichtheid (oad) en het aantal kernen per gemeente evenzeer relevante variabelen zijn. Besparingen voor toekomstige referenda zijn daarom naar ons oordeel slechts verantwoord als ook de oad en het aantal kernen per gemeente worden meegewogen in de verdeling. Een bezuiniging zonder aanpassing van de huidige verdeelmaatstaf zou bepaalde groepen gemeenten onevenredig raken.

Wij benadrukken dat peilingen voor dit referendum een lage opkomst voorspelden. Diverse gemeenten hebben daarmee rekening gehouden bij de voorbereiding. Mochten voorspellingen in de aanloop naar een eventueel volgend referendum uitgaan van een hoge(re) opkomst, dan is niet uit te sluiten dat gemeenten meer kosten zullen maken. Onderzoek van SIRAconsulting² heeft uitgewezen dat de kosten voor gemeenten voor de Tweede Kamerverkiezing van 2012 (opkomst: bijna 75%) ruim €42 miljoen waren. De organisatie van een referendum is goedkoper dan die van een verkiezing, omdat er geen kandidatenlijsten nodig zijn en in beginsel ook geen verkiezingsborden of extra tellers. Op grond van genoemd onderzoek van SIRAconsulting was hiermee in 2012 tussen €5 en €7 miljoen gemoed. Een referendum met een (voorspelde) opkomst van circa 75% zal dus tussen €35 en €37 miljoen kosten (prijspeil 2012). De vraag in welke mate er bij een referendum met een hoge (voorspelde) opkomst besparingen mogelijk zijn, kunnen wij op basis van de beschikbare informatie niet beantwoorden.

Het rapport laat zien dat de grootste kostenbesparing is te realiseren als een referendum op dezelfde dag wordt georganiseerd als een andere verkiezing of een ander referendum. De referendumkosten bedragen dan nog maar €6 miljoen. De vaststelling van de referendumdatum vindt echter plaats binnen strikte wettelijke kaders.³ Tijdens de parlementaire behandeling van de Wet raadgevend referendum is de mogelijke combinatie van stemmingen aan de orde geweest.

---

² SIRAconsulting, Onderzoek naar de kosten van gemeenten bij de organisatie en uitvoering van verkiezingen, december 2013

³ Artikel 55 van de Wet raadgevend referendum schrijft voor dat een referendum wordt gehouden binnen een termijn die aanvangt op de vijftiendag na de vaststelling van de referendumdatum. Artikel 56 van de WvR staat alleen een gecombineerde stemming toe als de andere verkiezing of het andere referendum binnen deze termijn plaatsvindt.

Datum
17 juni 2016

Daarbij is gewezen op het voordeel van een aanzienlijke kostenbesparing en op een mogelijk opkomstverhogend effect. Er is echter ook gewezen op het belang van een zo beperkt mogelijke vertraging in het wetgevingsproces. Dat is ook nodig om de in de fasen van het inleidend en definitieve verzoek gewekte aandacht van de kiezers voor het onderwerp vast te houden.⁴ De vraag of uitbreiding van de wettelijke mogelijkheid om stemmingen te combineren wenselijk is, gelet op de kostenbesparing die daarmee kan worden gerealiseerd, moet door de wetgever worden beantwoord.

Wij gaan ervan uit hiermee aan uw verzoek te hebben voldaan en danken u voor het in ons gestelde vertrouwen.

Hoogachtend,

M.P. van Gastel

R.J.J.M. Pans

G.J. Schutte

---

⁴ Zie bijv. Kamerstukken II, 2005-2006, 30 372, nr. 9, p. 26 e.v.